

С. 571. У *Пафос летючи...*— В місті *Пафосі* (о-в Кіпр) стояв славетний храм, присвячений богині кохання Афродіті.

ЛУКРЕЦІЯ

«Лукреція» датується приблизно 1593 р. Ця поема, як і «Венера і Адоніс», написана Шекспіром у той час, коли лондонські театри були зачинені у зв'язку з епідемією чуми. Надрукована «Лукреція» форматом Octavo 1594 р. за авторським рукописом. Книговидавцем поеми став Джон Харрісон. Обидві поеми присвячені графові Саутгемпτονу. «Лукреція» користувалась меншим успіхом, ніж «Венера і Адоніс» і до середини XVII ст. перевидавалась усього сім разів.

Давньоримська легенда про Лукрецію здавна привертала увагу письменників. Одну з перших її обробок бачимо у «Фаствах» Овідія. В написаній елегійним дистихом поемі розповідається про походження окремих римських обрядів і свят. До числа відомих епізодів поеми належить сказання про Тарквінія і Лукрецію, пов'язане з одним із днів лютого. Син Тарквінія Гордого Секст збезчестив цнотливу дружину патриція Коллатіна Лукрецію. Горда римлянка, розповівши про все чоловікові, прохромилла себе мечем. Обурені жорстокістю етруських царів римляни вигнали рід Тарквінія. Так, згідно з «Фастами», завершився стародавній період монархічного правління в Римі. Сказання про Лукрецію міститься і в книзі римського історика Тита Лівія.

Сюжет зберігає свою популярність в епоху Відродження. До нього звертається Чосер у «Легендах про славних жінок» (XIV ст.), Лідгейт у поемі «Падіння монархів» (XV ст.). Прозовий варіант легенди є в збірнику новел У. Пейнтера «Палац утіх» (1567). На цю тему було складено чимало англійських балад, датованих 1568—1576 р. Історія цнотливої дружини Коллатіна надихнула і Шекспіра, який у своїй поемі цілком зберігає фабулу легенди, розказаної римським поетом у «Фаствах».

У художньому плані «Лукреція» слабша за попередню поему Шекспіра. Її структура позначена фрагментарністю, вірш досить важкий, композиція позбавлена завершеності. «Лукреція» насамперед філософська поема, звідси й тезисність окремих її положень.

Поема патетична, позбавлена мальовничої живописності «Венери і Адоніса». Гармонійна картина світу, сповнена світла і життя, в «Лукреції» зникає. У кольоровій гамі поеми починають переважати сумовиті, похмурі тони. У нічний темряві — «Ніч, ця матір Страху та Жаху» — розігрується сцена зустрічі Лукреції і Тарквінія. Руйнівні пристрасті героя немовби ворожі денному світлу.

Образ Тарквінія в поемі розроблений з безперечною психологічною вірогідністю. В Овідія пристрасть Тарквінія спаляхує після зустрічі з Лукрецією. Шекспір позбавляє свого героя виправдання раптовістю почуття. Про красу і цнотливість Лукреції Тарквіній довідується з розповіді необережного Коллатіна. До дії його спонукає, таким чином, навіть не тваринна хтивість, а заздрість до дру-

га. Свавільний і жорстокий Тарквіній — попередник численних героїв-індивідуалістів, створених Шекспіром у подальших творах (Яго, Едмунд та ін.). Слова Тарквінія — «Любов і Щастя — ви боги для мене!» — навіть схожі з реплікою Едмунда: «Природо, ти моя богиня». Тарквіній — своєрідний філософ зла.

Для Тарквінія не існує ніяких моральних понять. У його довгих роздумах слово «сумління» замінено словом «страх». Герой боїться наслідків свого вчинку, загального осуду. Тільки-но виникає надія зберегти таємницю (погроза обмовити Лукрецію), всі вагання зникають. Пристрасть патриція породжена егоїзмом і себелюбством. Любові, навіть у її суто чуттєвій формі, герой не знає. Надто помірковані його погрози Лукреції, надто софістичні переконання. Тарквіній хоче не тільки вдовольнити свою хтивість, але й підкорити своїй волі Лукрецію. Та ось мета, здавалося б, досягнута, а в душі героя виникає лише почуття огиди й порожнечі. Зло здатне тільки руйнувати, а не тішитись красою й гармонією. Антагоністом Тарквінія виступає Лукреція. На противагу патрицеві, героїня — саме втілення моральності, котру вона розуміє як обов'язок людини перед собою і перед іншими людьми. Лукреція зовсім не заперечує почуття, подібного до Адоніса. В її монолозі нема і протиставлення любові платонічної і тілесної. Для героїні неприйнятні насамперед неправда і безчестя. Цікавий епізод, у якому охоплена відчаєм легендарна римлянка розглядає фреску із зображенням загибелі Трої. На величезній живописній площині — троянські й грецькі герої, умудрені досвідом старі чоловіки й запальні юнаки. Однак увагу героїні привертають дві постаті: скорботна Гекуба і намальований прекрасним зрадником Сінопом. Горе осиротілої Гекуби співзвучне настрою самої Лукреції. А вигляд Сінопа викликає в неї гнівне неприйняття: зло не повинно бути прекрасним.

Побудова епізоду нагадує традиційний сценічний прийом «театру в театрі». Виникає ефект «об'ємного» бачення. Читач спостерігає за почуттями Лукреції, яка, в свою чергу, розглядає живописні образи. Оцінивши майстерність художника, римлянка не приймає картини. Для Лукреції етичне начало важливіше за естетичне. А картина не примушує глядача замислитися над тим, що в загибелі Іліона винні блуд Єлени і похоть Паріса.

Моральний максималізм героїні відображений у її міркуваннях про зло, пануюче в світі. Насичений трагізмом монолог Лукреції передвіщає твори Шекспіра пізнішого періоду, наприклад, 66-й сонет, «Тімона Афінського» та ін. Зло торжествує скрізь: «Честь і краса — то все-таки мала Заслона бойова від світу зла». Його адептом стає Випадок, який вносить дисгармонію в життя світу. Навіть Час, який міг би стати доброю силою, покірний волі Зла. Незважаючи на всемогутність злого начала, Лукреція все-таки вступає з ним у боротьбу. Самобийство героїні спонукає римлян повалити тиранію Тарквінія. Останні епізоди поеми — особливо промова Брута — сповнені громадянського пафосу.

Думки поеми глибокі й філософські. Багато її образів приналежать своєму яскравості. Та все ж відчуття єдності великої поетичної форми в поемі нема. Шекспірові виявились ближчими малі жанри ліричної поезії. До створення поем автор «Лукреції» більше не звертається.

З «Лукрецією» пов'язана історія створення О. С. Пушкіним повісті «Граф Нулін», сюжетна канва якої є пародійним відтворенням фабули поеми Шекспіра.

Українською мовою поема перекладена вперше.

ПРИМІТКИ ДО «ЛУКРЕЦІЇ»

С. 574. *Той племінь, що в печінці палахтить.*— За давніми уявленнями, окремі органи людського тіла є носіями духовної діяльності людини. Так, наприклад, печінці ніби підпорядковані людські пристрасті.

С. 575. *Голуб'ята Венери.*— Два голуби везли колісницю Венери, римської богині кохання. Вважалися символом любовоства.

С. 578. *Більмом на золотім щиті лишиться...*— Анахронізм у тексті. Мається на увазі середньовічний звичай замальовувати червоним кольором девіз на щиті лицаря, який порушив кодекс лицарської честі.

С. 583. *Бо в смерті є життя, а смерть — в житті!*— Стилістичний засіб, типовий для ренесансної поезії: поєднання протилежностей, які разом дають нове уявлення. Образ побудовано на філософській концепції круговороту вічного відновлення, яка була надзвичайно популярною в добу Відродження.

С. 586. *А трошки зла для блага, далебі, Не вадить праву і мети великій.*— Таке судження є типовим для шекспірівських героїв-макіавеллістів.

С. 587. *Адже й Плутон скоривсь Орфея співу.*— *Плутон* (ант. міф.) — володар підземного світу і царства померлих, брат Зевса. *Орфей* — легендарний фракійський музикант, син Феба й Калліопи. Спів Орфея і його гра зачаровували не тільки людей, а й диких звірів, птахів, дерева і каміння. Співач, щоб повернути до життя свою кохану дружину Еврідіку, спустився в царство померлих. Його спів розчулив навіть Плутона та його дружину Персефону.

С. 595. *Весталки* — у давньому Римі жриці богині Вести, що підтримували в храмі священний вогонь. Вони зрікалися шлюбу й повинні були зберігати цнотливість.

С. 597. *І швидше Долю колесом вертять.*— Давньоримську богиню долі Фортуну найчастіше зображували на колесі — символ змінності людського щастя — та з пов'язкою на очах.

С. 599. *Нехай у школах спірка не вгава, Таке базікання — рідня облуді...*— Мотив критики середньовічної науки (схоластики), як нісенітної та некорисної, є провідним у літературі доби Відродження. Висміювали схоластику Т. Мор, Еразм Роттердамський, Ф. Рабле та ін.

С. 602. *Терей.*— За давньогрецьким міфом, Терей згвалтував Філомелу, сестру своєї дружини Прокни, а щоб затаїти свій злочин, вирізав